

Osvrti, prikazi, recenzije

Recenzija

Derlien, Hans-Ulrich/Murswieck, Axel (ur.)

Regieren nach Wahlen

Leske + Budrich, Opladen, 2001., 232 str.

Regieren nach Wahlen (Vladanje nakon izbora) sadržava deset studija o različitim aspektima njemačke politike nakon parlamentarnih izbora 1998. Knjiga je konceptualno zamišljena kao neka vrsta pandana američkim *Presidential Studies* u kojima se komentira prvih stotinu dana nove predsjedničke administracije. Djelomice se oslanja na tradiciju njemačkih “kancelarskih studija” – među kojima su najbrojnije one o Adenaueru i Kohlu – koje se bave usporedbom tehnika vladanja i ličnosti pojedinih kancelara, ali je tematski šira i metodološko-analitički složenija od njih. Najprikladnije bi ju bilo svrstati u “koalicijske studije” jer su glavni predmet interesa koalicijski pregovori, tvorba i djelovanje koalicijske vlade u njemačkoj kao najvećoj europskoj “koalicijskoj demokraciji”.

Nije slučajno što je prva studija te vrste u povijesti političke znanosti u Njemačkoj nastala upravo nakon izbora za *Bundestag* 1998. Ako i nisu bili povijesni, to nipošto nisu bili obični parlamentarni izbori.

U studiji *Die Bundestagswahl 1998 – eine Schlüsselwahl?* (Izbori za *Bundestag* 1998 – ključni izbori?) Dieter Roth navodi nekoliko njihovih glavnih strukturnih posebnosti. Nakon izbora 1998. prvi su puta u povijesti SR Njemačke uslijedile smjene vlade i vlasti. Sve dotadašnje promjene ograničavale su se na izmjene u koalicijskom sastavu vlade: u njoj je uvijek ostajao jedan partner iz bivše vladajuće koalicije – po pravilu Slobodarska demokratska stranka (FDP), svojevrsni pivot u tadašnjemu dvoipolstranačkom sustavu – da bi nakon izbora 1998. vladu napustila oba dotadaš-

nja koalicijska partnera. Nadalje, u tim izborima stranke unije (CDU i CSU) zabilježile su najveći glasovni gubitak u poratnoj povijesti (6,2%), što upozorava na to da se smjena vlasti mogla dogoditi samo uz, dotad nezabilježeno veliki, međustranački *swing*. Napokon, u tim su izborima odlučnije nego ikad prije bile ličnosti kancelarskih kandidata, što je značilo i jačanje kandidatskih preferencija birača na račun njihove identifikacije sa strankama. Ukratko, tranzicija se činila očitim i važnijom nego ikad prije.

U središtu interesa autora jesu institucionalna (koalicijska vlada), procesna (koalicijski pregovori) i sadržajna (politike koalicijske vlade i kancelara) dimenzija politike. Od deset studija koje se bave pojedinim dimenzijama tih problema zanimljivošću i aktualnošću – napose za tranzicijske zemlje, sklone “političkim čistkama” nakon svake smjene vlasti – izdvaja se studija *Personalpolitik nach Regierungswechsel* (Personalna politika nakon promjene vlade) Hansa-Ulricha Derliena. Tematski joj je bliska i rasprava Klause Königa *Der Regierungsapparat bei der Regierungsbildung nach Wahlen* (Aparat vlade u tvorbi vlade nakon izbora).

Hans-Ulrich Derlien razlikuje tri obrasca personalnih promjena nakon smjene vlasti u razvijenim demokracijama. Prvi, westminster-ski obrazac njeguje personalni kontinuitet stručnosti koja je institucionalizirana u birokraciji, a što omogućuje formalno političko neutraliziranje najviših činovnika. Njima je zabranjeno članstvo u strankama, a kandidiranje u izborima podrazumijeva prethodno istupanje iz *civil servicea*. Uz to, najviši činovnici čuvaju anonimnost i “identificiraju se s *policy*-pozicijama u svojim uredima, a ne u javnosti ili u parlamentarnim odborima” (40). Drugi, američki obrazac maksimira političku lojalnost, a riskira stručnost. Na najviše položaje u administrativnom aparatu, u načelu, dolazi se i odlazi s predsjednikom. No, na njima se ne ostaje dugo, u prosjeku samo dvije godine, te se u SAD-u govori o *government of strangers* i sustavu *in and outers*. Treći, njemački obrazac trebao bi biti srednji put između tih dviju kraj-

nosti zahvaljujući instituciji “političkih činovnika”. Državni tajnici i direktori odjela u ministarstvima regrutiraju se uglavnom iz kruga karijernih činovnika koje vlada može, u svako doba i bez obrazloženja, otpremiti u prijevremenu mirovinu ako ne žele ili ne mogu zastupati “temeljne crte njezine politike” (47). Prema nepisanom pravilu, “čišćenje” polovine od 150-ak činovnika najvišeg ranga, obavlja se tijekom prva četiri tjedna nakon tvorbe vlade, jedne preostale četvrtine do kraja tekuće, a druge do sredine sljedeće godine.

Zbog koncepcijske ograničenosti na razmjerno kratko razdoblje, ova je knjiga omogućila analitičko širenje i na ona područja za koja obično nema mjesta u standardnim studijama koalicija. Tako se pored rasprava o koalicijskim pregovorima (Sabine Kropp), tvorbi (Klaus von Beyme) i politici koalicijske vlade (Reimut Zolnhöher) nalaze i manje uobičajene rasprave o razvoju političkih stilova nakon izbora (Karl-Rudolf Korte) i odnosu medija prema novoj vladi i kancelaru (Barbara Evers i Nathalie Stroh). Knjiga je stoga poučna u konceptualnom, metodološkom i interpretacijskom pogledu za političke znanstvenike, napose analitičare koalicija, kako u starim, tako i u novim “koalicijskim demokracijama”.

Mirjana Kasapović

Recenzija

Howard J. Wiarda

Comparative Democracy and Democratization

Harcourt College Publishers, Orlando, 2002., 192 str.

Ima li termin demokracija množinu, daka-ko ne u gramatičkom, nego u pojmovnom smislu? Odnosno, je li demokracija jedinstvena i univerzalna u svom europskom i angloameričkom poimanju, ili je riječ o sustavu koji je primarno uvjetovan različitostima niza svjets-

kih regija i država u kojima se postulira i prakticira? Osnovna je to dvojba knjige *Comparative Democracy and Democratization* američkoga sveučilišnog profesora Howarda J. Wiarda čiji radovi iz područja komparativne politike i teorije demokratske tranzicije redovito ciljaju na dvije skupine čitalačke publike: studente političkih znanosti i velik broj istraživača i predavača ovoga trenutačno prominentnog dijela politologije. Recentni Wiardin rukopis, dovršen krajem prošle, a objavljen početkom ove godine, ponovo kombinira udžbenički pristup namijenjen studentskoj populaciji i teorijske postavke polemičkog diskursa plasirane ne samo u svrhu akademske rasprave, nego i dijaloga unutar šireg kruga zainteresiranih za temu demokracije i demokratizacije.

Iako autor, inače profesor s *University of Massachusetts* i suradnik *Center for Strategic and International Studies*, naglašava da se knjigom ponajprije obraća polaznicima uvodnih fakultetskih kolegija komparativne politike i srodnih predmeta, njezin doprinos studiju fenomena demokracije vidi u nečemu posve drugom. To je, tvrdi Wiarda, želja da se makar djelomice prevlada iznenađujući nedostatak sličnih radova koji komparativno pristupaju ovoj važnoj politološkoj temi. Naime, autor u tom pogledu nije pronašao niti jednu relevantnu publikaciju koja na istom mjestu raščlanjuje ključne svjetske regije i izvodi odgovarajuće zaključke kako bi ponudila konceptualni i teorijski okvir dileme je li demokracija isključivo produkt zapadne tradicije ili pak leksička istoznačnica za slijed povijesno, zemljopisno i gospodarski različito uvjetovanih ekspresija s minimumom zajedničkih odlika.

Osim ovoga temeljnog pitanja, Wiarda se referira i na recentne tektonske poremećaje u predmetu istraživanja komparativne politike od raspada Sovjetskog Saveza i kolapsa Varšavskog ugovora, preko pada Berlinskog zida i ujedinjenja Njemačke, do novog vala demokratske tranzicije u nizu zemalja, ističući kako više nije upitno je li demokracija globalni fenomen. Naprotiv, danas je demokracija i u preskriptivnom i u deskriptivnom smislu općepoželjan sustav u najvećem broju država, ali su njezino institucionalno dizajniranje i još više praktična primjena toliko regionalno spe-

ciflični da je posve legitimno upitati radi li se o istom sustavu. Također, ni demokratizacija bivših autoritarnih poredaka, od Latinske Amerike i Istočne Azije do Srednje i Istočne Europe i Subsaharske Afrike, ne protječe po unificiranom modelu. Stoga je nužno, misli Wiarda, postaviti pitanja koliko su uopće te zemlje demokratizirane, je li proces demokratizacije nepovratan ili možda reverzibilan, te utječu li na demokratsku tranziciju isključivo domaće prilike, pretežito međunarodni čimbenici ili oboje podjednako.

Na posljertku, autor ističe da u svojoj knjizi posebno pristupa filozofskoj, političko-kulturološkoj i političko-teorijskoj utemeljenosti demokracije u različitim dijelovima svijeta, dok joj je faktografska baza analiza historioografskih zadanosti i aktualnih prilika u sedam, bilo povijesno, bilo zemljopisno, zaokruženih cjelina: Zapadnoj i Južnoj Europi, Latinskoj Americi, Rusiji, Istočnoj Aziji, Indiji, Bliskom Istoku i Subsaharskoj Africi. Tako kontekstualizirana knjiga otvara i šire komparativne teme, od spomenutog procesa demokratske tranzicije i raščlambe naoko oprečnih poimanja demokracije, do razlikovanja stupnjeva institucionalizacije i konsolidacije demokratskog ustroja, kao i njegova pozicioniranja između naslijeđene tradicije i izazova budućnosti. U metodološkom smislu, ova se pitanja preispituju uporabom studija slučaja od kojih je, navodi autor, “dio posvećen individualnim regijama, a dio je više teorijski orijentiran”.

Sama je knjiga organizirana u devet poglavlja, a uz navedenih sedam regionalnih cjelina autor u uvodnom i zaključnom poglavlju nastoji pregnantno objasniti vezu početne hipoteze o lokalnoj varijabilnosti demokracije i završne teze o njezinoj globalnoj prihvaćenosti. No, da bi demokraciju uopće doveo do globalnog predznaka, Wiarda već u prvom poglavlju derogira široko zastupljenu podjelu političkih sustava na *liberalno-demokratske* (Zapadna Europa, Sjeverna Amerika, Britanski *Commonwealth*), *marksističko-lenjinističke* ili *komunističke* (bivši SSSR i ostale članice Varšavskog ugovora, a danas Kina, Sjeverna Koreja, Vijetnam i Kuba), te *autoritarne* (većina zemalja tzv. trećeg svijeta). Pritom Wiarda u svojoj knjizi bez kritičkog odmaka preuzima tablicu Daniela C. Eastyja iz 1996. s očito ne-

dosljednom klasifikacijom zemalja na pune demokracije, djelomične demokracije i autokracije u kojoj je Hrvatska svrstana u – posljednju skupinu, a uz nju su od europskih zemalja navedene još samo Albanija, Bjelorusija, te Srbija i Crna Gora.

Nasuprot tomu, on vjeruje da su valovi demokratske tranzicije od sredine 1970-ih naovamo nepovratno umnogostučili broj demokratskih zemalja ili barem onih koje teže demokraciji, pa je nesumnjivo argumentirano govoriti o svjetskoj dominaciji demokracije kao političkog sustava, unatoč činjenici što je ona u nizu slučajeva djelomična, necjelovita ili čak hibridna s ostacima autokratskih elemenata. Međutim, Wiarda sve te primjere nepotpuno demokratiziranih zemalja doživljava dijelom širokoga kruga demokratske zbilje pri čemu je bitno prihvatiti tezu kako ne postoji jednoznačno tumačenje demokracije. Prema njegovim riječima, posve je razumljivo da “mnoge zemlje imaju različita tumačenja i shvaćanja demokracije, sukladno svojim prioritetima, jer ih pritom razlikuju njihove drukčije filozofske pozadine i institucionalna rješenja”. Ukratko, demokracija je generički, a ne isključujući termin.

Jer – ako su moderna američka i europska demokracija izvedenice filozofskih stajališta Johna Lockea, Jean Jacquesa Rousseaua i Thomasa Jeffersona, zašto zemlje Istočne Azije ne bi ishodišta svojih demokratskih poredaka pronašle u Konfucijevim mislima, a islamske zemlje u pojedinim dijelovima Kurana? Takav pristup Wiardu nanovo odvodi do početne dvojbe o univerzalnosti ili regionalnoj uvjetovanosti demokracije. Tim više jer dilema nema samo teorijsku dimenziju, nego je njezinim rješavanjem moguće ishoditi i posve konkretne političke, socijalne i ekonomske mjere u zemljama o kojima je riječ.

Ipak, različitost je u shvaćanju i obistinjavanju demokracije, misli Wiarda, moguće znanstveno prihvatiti i podržati samo ako se postigne konsenzus oko “izvjesnoga minimalnog broja zahtjeva, poput kompetitivnih izbora i temeljnih sloboda, koje moraju ispunjavati sve one zemlje koje žele da ih se zove demokratskim”. U tom smislu autor kao polazište rabi definiciju demokracije Roberta Dahla kao *poliarhije* koja uključuje tri poznata aspekta:

organizirano natjecanje kroz regularne, slobodne i poštene izbore, zbiljsko pravo svih građana na pristup državnim službama, te slobodu javne riječi, okupljanja, govora, prosvjeda i političkog organiziranja. No, za Wiardu je Dahlova definicija i dalje samo prvi korak u razumijevanju demokratskih varijacija, jer njezina utemeljenost u zapadnoj tradiciji ne uključuje realnost da se osim kroz postojanje zajedničkih karakteristika, različite demokratske prakse moraju *condicio sine qua non* odrediti i kroz specifičnu socioekonomsku, kulturu i institucionalnu realnost svake od promatranih zemalja i regija.

Pet je pretpostavki takvom pristupu. Prvo, različiti tipovi etabliranih demokracija u najvećem dijelu Europe i u SAD-u pokazuju međusobno signifikantne razlike, iako je neprieporno riječ o dugoročno konsolidiranim demokratskim poređcima. Drugo, Rusija nakon sloma komunističkog režima nema alternativu implementacije demokratskog ustrojstva, iako znatan dio njezine populacije još uvijek odbacuje osnovne zahtjeve demokratske institucionalizacije države i društva. Treće, u Indiji i Latinskoj Americi nedvojbeno postoji većinsko opredjeljenje građana za demokraciju u zapadnom smislu riječi, ali je ono u stalnom kompetitivnom odnosu s autoritarnijim rješenjima zbog slabe socioekonomske baze i nedovoljne razvijenosti političke kulture. Četvrto, Istočna Azija u standardima tržišnog gospodarstva danas ravnopravno parira vodećim zemljama Zapada, premda hibridne demokratske forme u jednom dijelu tamošnjih država lako mogu zakočiti proces tranzicije započet tijekom 80-ih godina 20. stoljeća. I peto, osobito su upitni demokratski dosezi onih područja koja ne posjeduju ni jaku demokratsku tradiciju, ni participativnu političku kulturu, a niti, što je najvažnije, relevantnu socioekonomsku bazu koja bi podržala takve intencije. Ovdje je riječ o najvećem broju zemalja na Bliskom Istoku i u Subsaharskoj Africi.

Započinjući svoju analizu demokracije i demokratizacije u konkretnim regionalnim cjelinama, Wiarda s raspravom logično kreće od njihova povijesno-zemljopisnog izvorišta – Zapadne Europe čija je demokratska tradicija neposredno nadahnutu iskustvima starovjekovnih grčkih polisa i rimske *res publicae*, za-

tim srednjovjekovnim islandskim *Althingom*, engleskom *Magnum Cartom*, te na poslijetku neprekinutim nizom novovjekih građanskih revolucija i filozofskih tumačenja, poput humanizma, prosvjetiteljstva i pragmatizma. Današnja obitelj europskih demokracija počiva, prema autoru, na trima stupovima: ustavnoj političkoj demokraciji, socijalnoj demokraciji države blagostanja i relativno ravnopravnim uvjetima ekonomske demokracije sa socijalno orijentiranim kapitalizmom. Upravo su posljednja dva stupa ključna za razlikovanje europskog od američkog poimanja demokracije, jer dok je u temeljima prvog težnja za solidarnim društvom s naglašenim osjećajem za kolektivno dobro, prekoatlanska demokracija u svom središtu ima individualizam, neoliberalizam i postulat *checks and balances*. Prema Wiardi, današnji izazovi za europsku odrednicu demokracije proizlaze iz snažne isprepletenosti političkoga, socijalnog i ekonomskog stupa demokratske arhitekture što bi lako moglo dovesti do usporavanja provedbe demokratskih odluka, posebice ako se ta isprepletenost shvati i horizontalno i vertikalno. Stoga je ključno pitanje hoće li se mogućom neefikasnošću sustava srednja klasa kao fundament liberalne demokracije osjetiti prikraćenom i u ime anuliranja vlastite stagnacije podržati političke aktere ekstremnije provenijencije.

Na tzv. katoličkom jugu, odnosno na Piri-nejskom poluotoku i u Latinskoj Americi koji je intenzivan proces demokratske tranzicije prošao tijekom 70-ih i 80-ih, Wiarda glavne opasnosti za demokratska ustrojstva iznikla iz stoljetne povezanosti s Rimokatoličkom crkvom, vidi u još uvijek neprevladanom korporativističkom shvaćanju demokracije, utjecaju dijela klera i sklonosti karizmatičnom vodstvu koje lako mogu ponovo ustoličiti diktatorske ili paradiktatorske političke elite. S druge strane, Rusija s višestoljetnim iskustvom carskog apsolutizma i sedamdesetčetverogodišnjom vladavinom privilegirane Komunističke partije, nedvojbeno bira demokratske uzuse ponašanja, iako je njezina sadašnja pozicija u odnosu na jug Europe i Amerike, još više pomaknuta prema "mješovitom" sustavu slabe i nedovoljno razvijene demokracije, i znakova potpunog odbacivanja demokratskih postulata.

Zemlje Istočne Azije, u koje u ovom razmatranju uključuje Kinu s integriranim Hong Kongom, Tajvan, Japan, Južnu Koreju, Vijetnam i Singapur, Wiarda vidi kao “postkonfucijaniistička” društva. To znači da se njihova sadašnja društvena stremljenja neposredno nastavljaju na konfucijanizam kao sustav filozofskih, religioznih i političkih načela sa strogom obiteljskom i društvenom hijerarhijom, ali da vlastita, veoma različita poimanja i stupnjeve demokracije (politički autoritarna i ekonomski liberalna Kina, tranzicijski Tajvan i Južna Koreja, demokratski konsolidirani Japan) utemeljuju na konfucionističkom pravilu međuklasne uzajamnosti s pomoću kojeg je moguće pokrenuti demokratizaciju i utemeljiti istinske demokratske odnose.

Za razliku od istočnoazijskih zemalja, Indija je sa svojih šesto milijuna registriranih birača (1996.) suprotan primjer općeprihvaćene političke demokracije i još uvijek neliberaliziranoga autarkičnog gospodarstva čija se nacionalna i kastinska raznorodnost može trajnije inkorporirati u demokratsko tkivo samo ako se dosljedno ispune zahtjevi tzv. “etničkog federalizma”, kontinuirane socijalne politike, etnopolitičkog razvoja i normativno-pragmatične ravnoteže političkih obećanja i stvarnih postignuća u praksi. Sličan razvojni model Wiarda vidi i za uspješnu demokratsku tranziciju islamskih zemalja, među kojima ističe Egipat, Pakistan, Iran i Tursku. Prema njemu samo odlučan i međunarodno potpomognut socioekonomski razvoj utemeljen u konkretnim civilizacijskim odrednicama, pri čemu Kuran ni u jednom svom dijelu ne isključuje demokratske obrasce organizacije društva, omogućuje da se usklade izrazita lokalna posebnost i konsenzualni demokratski standardi. Subsaharska Afrika s poprilično različitim dosegima kad su u pitanju ti standardi, od konsolidiranih poredaka Južne Afrike i Malija do autokratskih zemalja kolabiranih u građanskim ratovima poput Sudana i Somalije, još je u neizvjesnijem položaju. Glad, nerazvijenost, AIDS i permanentna pučistička praksa uvelike odmažu i samim zamislima demokratizacije, pa je najšira međunarodna pomoć ovim bivšim kolonijama ne samo nužna, nego i krucijalna.

Zaključujući knjigu poentom da je demokracija univerzalni proces ne u svom izvornom

europsko-američkom piomanju, nego u svojoj općeprihvaćenosti diljem svijeta nakon dovršetka Drugoga svjetskog rata, Wiarda navodi pet čimbenika koji su fundamentalno doveli do takve pozicije. To su rat i međunarodne vojne intervencije, primjerice u Njemačkoj i Japanu 1945., a Bosni i Hercegovini i na Kosovu koncem 90-ih, zatim promjene međunarodnih odnosa i diplomatski pritisci, socijalni i ekonomski razvoj u svim svojim oblicima i intenzitetima, aktualni proces globalizacije, te, napokon, uzastopne promjene političke kulture koje su dovele do toga da se demokracijama danas smatra čak 118 zemalja u različitim dijelovima svijeta.

Svojom tezom da demokracija nije jednoznačan pojam, nego da je u svojoj lokalnoj predispoziciji zapravo *kontinuum* niza institucionalnih i praktičnih rješenja, Howard J. Wiarda u knjizi *Comparative Democracy and Democratization* veoma argumentirano zagovara utemeljenost demokratskih poredaka u razvoju političkih prilika u svijetu, iznova objašnjavajući da vlastiti pristup demokraciji i demokratizaciji, uz poštovanje minimuma zahtjeva, sinergički djeluje i na teorijske rasprave, i na stvarne prilike kad je u pitanju ova kategorijalna tema.

Boško Picula

Prikaz

Pavle Kalinić

RAF, 1970.-1998.

Profil, Zagreb, 2002., 304 str.

Terorizam je svakako danas jedna od najeksploatiranijih tema globalnih medijskih vijesti i rasprava, ali i znanstvenih diskusija. Stoga knjiga Pavla Kalinića *RAF, 1970.-1998.* izdavačke kuće Profil iz Zagreba, opravdano privlači pozornost hrvatske javnosti zainteresirane za razumijevanje kako samog pojma terorizma, tako i pronalaženja načina njegova

sprječavanja ili pak suočavanja s posljedicama terorističkog djelovanja u svakodnevnom životu niza država.

Koristeći se smisaono višeslojnim pojmovima poput "crni rujan" u New Yorku, pisac Predgovora, Žarko Puhovski uvodi čitatelja u problemski koncept terorizma upozoravajući kako je svaki pokušaj teorijskog promišljanja terorizma sam po sebi kontradiktoran. Svako teorijsko promišljanje *per se* zahtijeva objektivnost i neutralnost koji našom biološkom nesavršenošću bivaju umanjeni strahom izazvanim nasiljem utkanim u svakom terorističkom djelovanju. Nasilje, koje se po definiciji nalazi u samoj srži svakog terora i terorizma, simbolički je orijentirano i ponajprije služi kao komunikacijsko sredstvo jer ga "... razumiju i stranci koji ne govore lokalni jezik i ne poznaju običaje, gluhi i slijepi, idioti i posve mala djeca, možda čak i biljke" (str. 9).

Kalinić će biti još određeniji, pa će reći kako je upravo zbog nasilja kojim se koristi, terorizam "... danas, kao i jučer, a najvjerojatnije i sutra sinonim za nešto loše, nasilno, nehumano – potpuna negacija pozitivnih tradicija građanskog društva" (15). Pa ipak, upravo je to građansko društvo i s njim povezana samozadovoljna i visoko razvijena država blagostanja onaj *milieu* u kojem je kasnih šezdesetih, a s vrhuncem kasnih sedamdesetih godina prošlog stoljeća, nastao specifičan oblik terorizma europske radikalne ljevice u Njemačkoj, Italiji, Francuskoj, Belgiji.

Svjestan nemogućnosti jasnog i cjelovitog definiranja terorizma radikalne ljevice, autor ga nastoji distancirati od tzv. crvenog terora iz vremena Oktobarske revolucije ili pak desnog terorizma. Terorizam radikalne ljevice u vremenu poznatijem kao *olovne godine*, u svom izražavanju bio je izrazito selektivan i ponajprije u funkciji "... pripreme terena – stvaranja preduvjeta za revoluciju" (17), odnosno korjenitu promjenu visoko razvijenih zapadnoeuropskih društava. Time je terorizam radikalne ljevice nasilje koje se pojavljuje kao odgovor na nasilje države, vladajućeg *establishmenta* koji – bez obzira na sve nedostatke i proturječnosti – ne želi mijenjati postojeći poredak.

Određujući nastanak radikalne ljevice kao posljedicu Hladnoga rata, američke interven-

cije u Vijetnamu i sloma studentske pobune 1968. godine, u zasebnoj tematskoj cjelini autor nastoji odrediti osnovne motive koji su je naveli na primjenu nasilja. Hladnoratovskom podjelom Europe podijelila se i europska ljevica. I dok se klasična ljevica postupno se stapajući sa sustavom, okrenula stvarnim problemima društva i vremenom odustala od "... diktature proleterijata, prihvatila višestranačje, pluralizam vlasništva, NATO i sve pozitivno naslijeđe, uključujući i zaštitu ljudskih, građanskih i inih prava" (23) očekujući promjene sustava naknadno i u nekoj daljnjoj budućnosti, njezin manji dio postaje radikalniji i nasilan, zahtijevajući promjene odmah.

Tražeći saveznike, pripadnici Frakcije Crvene armije, Crvenih brigada, Borbenih komunističkih ćelija ili Direktne akcije, te ostalih njima sličnih organizacija urbane gerile, koji su se, između ostalog promatrali i kao peta kolona Trećeg svijeta u europskim metropolama, svoje su istomišljenike pronašli u ostalim radikalnim pokretima, osobito onima s područja Bliskog istoka, što je neminovno pothranjivalo spiralu korištenog nasilja. Time radikalna ljevica gubi simpatije javnosti, zbog znanstveno-tehnološke revolucije svoje korijene, a padom Berlinskog zida gotovo potpuno i nestaje. Njezini pripadnici bivaju "... ubijeni, živi pokopani po zatvorima ili skriveni po pustinjama i zabitima Bliskog istoka" (22).

Središnji dio knjige, gotovo dvjestotinjak stranica, čini kronologija koja je kao sredstvo iznošenja i eksplikacije problemskog sadržaja, za hrvatske uvjete neuobičajen i vrlo rijedak znanstveni pristup. Nastala je korištenjem podataka iz nekoliko izvora: dostupne znanstvene literature o djelovanju RAF-a, publiciranih pisanih radova najistaknutijih pripadnika RAF-a, nekolicine internetskih izvora, te tekstova objavljenih u nizu domaćih i stranih tiskovina. Omeđena je razdobljem od 1965. do 1999. godine što ujedno predstavlja zaokružen period početnog okupljanja, nastajanja, djelovanja, neuspjeha i nestajanja njemačke Frakcije Crvene armije.

Kronologija započinje podsjećanjem na održavanje prvih studentskih protivijetnamskih mirnih prosvjeda i demonstracija na ulicama Zapadnog Berlina početkom 1965. godine, a završava navođenjem ubojstva nekadaš-

njeg pripadnika RAF-a Horsta Ludwiga Klumpa od strane austrijske policije, sredinom rujna 1999. godine. Slijedeći kronološki niz, uz samo nužno interveniranje u njegov sadržaj, autor omogućava čitaocu da prepozna četnike i glavne aktere, tzv. historijsku jezgru RAF-a: Ulrike Meinhof, novinarku, kolumnisticu i nekadašnju urednicu ljevičarskog lista *Konkret*, bivšu studenticu Gudrun Ensslin, te Andreasa Badera, Jan-Carla Raspea i Holgera Meinsa, kao i niz istaknutih osoba njemačke društvene i političke scene i akademske zajednice koje su ih otvoreno ili prikriveno, idejno ili financijski podržavale. Iz ove kronologije mogu se saznati mnogi detalji o, npr. izradbi prvih programskih dokumenata, kooptiranju novih članova, pripremi i izvođenju značajnijih akcija u koje ulaze postavljanje eksplozivnih naprava u urede izdavačke kuće *Springer Pressa* i aktiviranje automobila-bombi ispred Europskog zapovjedništva Američke vojske u Heidelbergu.

Autor nije zanemario ni nastojanja njemačke policije da se učinkovito odupre valu nasilja, gdje se osobito ističe, na inicijativu tadašnjeg ministra unutarnjih poslova Hansa Dietricha Genschera, stvaranje specijalnog odjela Saveznog kriminalističkog istražiteljskog ureda (BKA) koji je razmjenom i usklađivanjem informacija trebao na saveznom nivou osnažiti i učiniti djelotvornijom antiterorističku borbu. U ostatku kronologije prikazano je djelovanje tzv. druge i treće generacije RAF-a gdje je zabilježen i boravak pripadnika RAF-a u Zagrebu tijekom svibnja 1978. godine.

Kao dopuna vremenskom slijedu zbivanja, u nastavku knjige predstavljen je, prema autoru odabiru, manji dio javnosti dostupnih, a za pokret najvažnijih i najtipičnijih tekstova inspiriranih razmišljanjima Marxa, Lenjina, Staljina, Trockoga, Mao Ce Tunga, Che Guevare i generala Djapa, iz kojih se mogu iščitati glavni razlozi nastanka ovog pokreta urbane njemačke gerile, njegova stajališta, fluidna htijenja i ciljevi, više određeni u smislu onoga što se ne želi, i konačno odabir nasilja kao jedinoga ispravnog, mogućeg i opravdanog načina njihova ostvarivanja.

Brojni su autori koji naglašavaju kako je za uspjeh svakoga terorističkog djelovanja od presudnog značenja njegova medijska zastup-

ljenost i prezentacija, jer "... akcija koja nije medijski eksploatirana za teroriste je jednaka neizvedenoj akciji" (17). Svaki akt terorizma, bez obzira koliko nam se na prvi pogled mogao činiti besmislenim, proračunano je i promišljeno djelovanje kojemu treba publicitet kako bi zamjenjujući razboritost srđbom i gnjevom, lakše ostvario svoje ciljeve. Stoga i svako uspješno suprotstavljanje i suočavanje s terorizmom, neovisno o ideološkim bojama kojima je prošaran, početno i osnovno zahtijeva zdravorazumsko promišljanje. A njega će biti više budemo li o terorizmu i znali više, čemu upravo može poslužiti i knjiga *RAF, 1970.-1998.*

Ksenija Jurišić

Prikaz

Noam Chomsky

11.09.

Jesenski i Turk, Zagreb, 2002., 109 str.

Nekoliko dana prije obilježavanja godišnjice napada na Svjetski trgovački centar i Pentagon 11. rujna 2001., izdavačka kuća *Jesenski i Turk* ponudila je zainteresiranom čitateljstvu hrvatski prijevod najnovije knjige Noama Chomskog simboličnog i brojčanog naslova *11.09.* Direktna i provokativna kao i uvijek, ovaj američki politički analitičar, pisac i profesor lingvistike na *Massachusetts Institut of Technology*, ali i svjetski poznat i priznat politički aktivist mirovnog pokreta i pokreta za društvenu pravdu u svijetu, svojim novoiznesenim intrigantnim stajalištima ponovo privlači pažnju.

Svojim sadržajem, knjiga objedinjuje nekoliko intervjua koje je autor dao u prvih mjesec dana nakon napada, koji su pri uređivanju kraćeni kako bi se izbjeglo ponavljanje ili proširivani i revidirani u skladu s najnovijim vijestima, sve do predaje rukopisa u tisak 15. listopada 2001. S druge strane, ponegdje su, ka-

ko bi ih se dodatno naglasilo, hotimice ostavljena ponavljanja nekih tvrdnji ili činjenica, jer su po riječima samog Chomskog one “potpuno uklonjene iz povijesti. Čovjek ih mora vikati s krovova” (str. 7).

U dodatku tekstu, ove svojim opsegom male, ali aktualnošću nezaobilazne knjižice nalazi se *Izveštaj o stranim terorističkim organizacijama* američkog State Departmenta od 5. listopada 2001. godine s tumačenjem aktivnosti i djelovanja, te popisom organizacija koje se određuju kao terorističke.

Premda ih se po razmjeru ili značenju može uspoređivati s drugim epohalnim događajima svjetskih zbivanja, poput primjerice pada Berlinskog zida 1989. godine, grozote terorističkih napada 11. rujna nešto su posve novo po tome tko im je meta i u koga su po prvi puta uperene puščane cijevi. Chomsky upozorava kako su mnogi komentatori pogrešno pokušavali povući povijesnu analogiju s napadom na Pearl Harbor 7. prosinca 1941. godine. Autor misli kako nacionalni teritorij Sjedinjenih Američkih Država nije bio napadnut, čak niti ugrožen još od američko-britanskog rata 1812., jer je japansko bombardiranje bio napad na vojnu bazu jedne američke kolonije, kako su Sjedinjene Američke Države tretirale Havaje. Napadima na New York i Washington ugrožena je sama metropola, što je drastično nov razvoj ne samo u američkoj, nego i europskoj, a time i svjetskoj povijesti, čije posljedice još uvijek nije moguće naslutiti.

U svojim se odgovorima na postavljena pitanja novinara različitih svjetskih tiskovina i voditelja radiopostaja, Chomsky pretežno koncentrira na prvo, traženje objašnjenja, uzroka ili povoda samih napada, jer gotovo “... svaki zločin – bila to ulična pljačka ili zločin golemih razmjera – ima razloge, a obično se ispostavi da su neki od njih ozbiljni i da im se treba posvetiti” (20) i drugo, analiziranje mogućega američkog protuodgovora.

Mišljenja je da ono što se dogodilo 11. rujna “nema apsolutno nikakve veze s ekonomskom globalizacijom” (30), jer Sjedinjene Američke Države ne upravljaju korporativnim projektom globalizacije, premda u njemu imaju vodeću ulogu. S druge strane, nepobitno je da globalizacija izaziva nezadovoljstvo i

suprotstavljanje golemih razmjera, osobito u siromašnim državama na Jugu, ali sve češće i u razvijenim i bogatim zemljama ostalih prostora svijeta. Što se tiče bin Ladenove mreže i “... njih je za globalizaciju i kulturnu hegemoniju briga jednako malo ... Njihovi su interesi izraženi jasno i glasno: oni vode Sveti rat protiv iskvarenih, represivnih i “neislamskih” režima u regiji i onih koji te režime podržavaju” (27).

Ponavljajući kako ništa ne može opravdati zločine poput onih počinjenih 11. rujna, te da napadi nisu “posljedica” politike SAD-a ni na koji izravni način, ipak misli kako se Sjedinjene Američke Države ne može smatrati “nedužnom žrtvom” ponajprije zbog “... politike Washingtona prema Iraku i prema vojnoj okupaciji koju provodi Izrael” (11), odnosno “zbog podrške nasilja nad Palestincima, zbog razaranja iračkoga civilnog društva” (51), a zatim, i činjenice da su počinitelji zločina “... članovi terorističke mreže koja potječe iz plaćeničkih vojski koje su organizirali, obučili i naoružali CIA, Egipat, Pakistan, francuska obavještajna služba, uz novčanu pomoć Saudijske Arabije” (70).

Odgovarajući na pitanja o mogućim američkim protuakcijama, Chomsky početno analizira pogrešnu i štetnu retoriku američkih dužnosnika korištenu u medijskom predstavljanju opcija budućega američkog djelovanja. Vjeruje kako niti jedan od javno iznesenih termina protuodgovora: križarski rat, humanitarna intervencija, rat protiv terorizma, nije ispravan, pa time niti prihvatljiv. Posebice se osvrće na izraz “rat protiv terorizma” za kojeg kaže da je čista propaganda zbog dvaju razloga: prvo, pojam rata nije jasno i precizno određen, jer ljudi govore o “ratu protiv siromaštva”, “ratu protiv droge”, a “ovo što se zbiva nije sukob država, iako bi to mogao postati” (67); i drugo, jer bi striktna primjena ili tumačenje službene američke definicije terorizma “... istog časa pokazala da su SAD vodeća teroristička država” (13). Kao potvrdu ovoga svoga navoda Chomsky se između ostalog, poziva na odluku Svjetskog suda iz 1986. godine o osudi SAD zbog “nezakonite upotrebe sile” (međunarodnog terorizma) protiv Nikaragve i bombardiranje farmaceutskog postrojenja Al-Shifa u Sudanu u kolovožu 1998.

godinu za vrijeme administracije predsjednika Clintona.

Terorizam je upotreba sredstava prisile, usmjerenih na civilno stanovništvo radi postizanja političkih, vjerskih ili drugih ciljeva, on je jednostavno "... dio državnih akcija, službene doktrine, i dakako, ne samo Sjedinjenih Država. Terorizam nije, kako se često tvrdi, "oružje slabih" (48).

Napade 11. rujna ispravno bi bilo nazvati "zločinom protiv čovječnosti", no za kažnjavanje zločina postoje utvrđena pravila i postupci od kojih su najvažniji identificiranje počinitelja i dokazivanje njihove krivnje. U raspravama o tome kako odgovoriti gotovo da se uopće nije razgovaralo o rješenjima unutar mogućnosti pridržavanja vladavine zakona, iako je za mnoge bjelodano kako se s terorizmom uspješno može suočiti jedino akcijom u okviru Povelje UN-a i pod okriljem Vijeća sigurnosti.

Odgovor u obliku napada velikih razmjera je upravo ono za čim počinitelji napada na Manhattanu žude iznad svega. Vojna bi odmazda pridonijela njihovoj stvari, njihovog vođu pretvorila u idola, obezvrijedila umjerenost i opravdala fanatizam. Pokolj nevinih samo bi ojačao osjećaj bijesa, očaja i frustracije koji vladaju regijom, te mobilizirao nove snage za bin Ladenovu ideju. Ne krene li se putem razuma, zakona i pridržavanja preuzetih obveza, budućnost bi mogla biti mračna (55).

Chomsky nije zatečen "jednostranošću" u početnom djelovanju Bushove administracije, jer je ona nastavak uobičajene američke vanjskopolitičke prakse. I prethodna američka administracija predvođena Clintonom, Madeleine Albright i ministrom obrane Williamom Perryjem izjavljivala je kako će SAD djelovati "višestranost kad je moguće, ali i jednostrano kad je potrebno", kako bi obranila svoje vitalne interese koji uključuju osiguravanje nemetnog pristupa ključnim tržištima, izvorima energije i strateškim resursima, i to je činilo. No, ono što izaziva zabrinutost jest činjenica da je Bush otišao i dalje pokušavajući iskoristiti prigodu da progura svoje interese kao što su program militarizacije svemira "raketnim štitom", potkopavanje socijalno-demokratskih programa, ublažavanje teških poslje-

dica globalizacije ili pitanja zaštite okoliša, "... uvođenje mjera koje će intenzivirati prijenos bogatstva samo nekolicini ... regimentaciju društva tako da se ukinu javne rasprave i protesti" (29).

Informiran i, kao i uvijek, u ritmu suvremenog trenutka, jasan i svima razumljiv, Chomsky nemilosrdno propituje konvencionalne političke stavove. Stoga neovisno o tome prihvaćamo li ili odbacujemo njegov pristup i primjere kojima se koristi, 11.9., svakako treba pročitati.

Ksenija Jurišić

Prikaz

Christian Meier

Die parlamentarische Demokratie

Deutscher Taschenbuch Verlag,
München, 2001., 272 str.

Knjiga je nastala kao svojevrsna obrana parlamentarne demokracije povodom jubileja pedesetogodišnjice njemačkog parlamenta Bundestaga (7. 9. 2001.) iz pera povjesničara (umirovljenoga redovitoga sveučilišnog profesora povijesti Sveučilišta u Münchenu) i političkog esejista Christiana Meiera (*Entstehung des Begriffs Demokratie* (1970.), *Die Entstehung des Politischen bei den Griechen* (1980.), *Caesar* (1982., 4. izdanje 1997.), *Politik und Anmut* (1985.), *Athen. Ein Neubeginn der Weltgeschichte* (1993.), *Deutsche Einheit als Herausforderung* (1990.), *Die Nation, die keine sein will* (1991.)).

Aktualnu problematiku sadržanu u pitanju što su zapravo danas parlamenti, koliko zastupaju narod i koliko i kako sudjeluju u sustavu vlasti, autor je razradio u sedam poglavlja; u prvom raspravlja o smislu demokracije, u drugom o podrijetlu parlamenta, u trećem o izborima, zastupnicima i strankama, u četvrtom o zadaćama Bundestaga, u petom o organizaciji

Bundestaga, u šestom o radu Bundestaga i sedmo poglavlje je realizirao kao svojevrsni pleadoaje parlamentarnoj demokraciji.

U prvom poglavlju autor je upozorio na nekoliko problema u parlamentarnoj demokraciji: problem “vladavine naroda” u kojoj građani mogu birati i biti birani, stječu posrednike – vladu i parlament preko kojih vladaju i preko kojih postaju oni kojima se vlada. Parlamentarna demokracija znači da su oni koji vladaju odgovorni parlamentu, iz njega proizlaze i često su utjecajniji nego parlamentarne frakcije iz kojih proizlaze. Problem koji autor ističe jest i u činjenici što je u pravilu parlamentarna većina povezana s vladom i što je uloga stranaka danas odlučujuća po pitanju selekcije i prezentacije kandidata (birači biraju liste, ali ne i unutar njih), no napominje kako se ne smiju izostaviti interesne skupine kao bitan faktor u oblikovanju volje naroda. Izloživši funkcioniranje demokracije u Ateni, autor potvrđuje nemogućnost takve vrste vladavine danas u zemljama Europske unije, osobito u Saveznoj Republici u kojoj na jednog zastupnika dolazi više od stotinu tisuća građana. Pregledom povijesti “reprezentativne” demokracije autor je upozorio i na razliku nekadašnjega staleškog parlamenta s dominacijom vladara i bez te dominacije i današnjeg. Tek se Weimarskim ustavom u Njemačkoj ukida “monarhistički princip”, a tek nakon 1945. godine počinje identifikacija s demokracijom i ustavom ili, kako je to formulirao sam autor, nastaje svojevrsni ustavni patriotizam – “*Verfassungspatriotismus*” (30). Kroz povijest se gradi svijest o sudbinskoj zajednici, kultura, svijest i želja da se živi u određenom poretku, pa se s time može povezati i ustavni patriotizam (s time da se ne smije zaboraviti i klasifikacija Njemačke kao “zakašnjele nacije” koja pridonosi ovoj problematici). Upozorio je i na problem negativne percepcije građana s obzirom na zastupnike i vladu i dojam prema kojem zastupnici zajedno s vladom vladaju građanima, a ne građani preko njih, te da su svedeni samo na ulogu birača. Povijest svjedoči kako se pravo glasa ograničavalo samo na one koji su imali vlastitu “imovinu”: posjed, umjetnost, obrt ili znanost, mogućnost da ne budu u ovisnosti o drugima (27). Uvođenjem općeg i jednakog prava glasa pojavljuju se i stranke širokog građanstva (s iznimkom SPD-a koji je

osnovan još 1869.) No političke elite često se služe time što građani misle i to aktualiziraju u parlamentu, stoga nije neobična eksplikacija o pomirenju demokratskog s reprezentativnim – vladajućim elementom i svojevrsnoj demokraciji kao “*government by public opinion*” (43) koji počinje dominirati u njemačkoj parlamentarnoj demokraciji.

U drugom poglavlju autor je izložio genezu parlamenta od samog pojma reprezentacije do povijesnog razvoja parlamentarizma na engleskom, francuskom i njemačkom primjeru. Pojam reprezentacije ima korijene u antici, kršćanstvu, srednjem vijeku i posve novo značenje u novom vijeku. Svojevrsno autorovo razlaganje ovog pojma počinje antikom i Platonom i kreće od pojma *corpus* koji označava razdvojene dijelove grada koji se trebaju ujediniti, utemeljiti, osnovati. U toj *corpus*-metaforici monarh se može razumjeti kao glava (*caput*) ili duša (*anima*) (71). Ova se predodžba dalje razvijala u Crkvi, te se oko 1150. javlja kao *corpus (Christi) mysticum* i povezuje se s političkom organizacijom Crkve. Zatim taj pojam preuzimaju pravnici, ponajprije kanonskog prava. Nastaje nov način razumijevanja i predstavljanja jedinstva; kako zbroj članova društva može postati jedno. Riječ *repraesentare* je latinskog podrijetla i ima različita značenja: predočiti, prikazati, zastupati, nasljedovati, predstaviti, ali i ostvariti položaj, ubrzati, platiti. U srednjem i novom vijeku problem je u tome kako zemlju reprezentirati, učiniti ju pojavnom, gdje se opet može povući paralela s kršćanskim shvaćanjem; u euharistiji se “reprezentira” tijelo Kristovo, čini se pojavnim, dok cjelina (zemlja) u pojavnom smislu nije samo prenijela moć na vladara, nego je i prezentirana u osobi vladara.

Sam naziv parlament pojavljuje se već od druge polovine 12. stoljeća i znači savjetovanje ili raspravljanje. Tada su to bile skupštine visokog plemstva, biskupa i crkvenih dostojanstvenika, dužnosnika i pravnika, s vremenom upotpunjene izaslanicima gradova i okruća, sazivane od kneževa kojima su primarno služile za legitimiranje izvanrednih financija odnosno odobrenja povećanja poreza. Postoji dualizam vlasti vladara i kneževa koji su funkcionirali kao jedna horizontalna grupacija i koncentracija moći i mogli su manevrirati i

ograničavati materiju o kojoj se raspravljalo u skupštini, ali nisu imali utjecaj na zakonodavstvo. Parlamenti su na prvom mjestu imali sudačku funkciju, npr. engleski parlament kao *High Court of Parliament* ili francuski primjer; riječ parlament označavala je najviše sudište. U Njemačkoj postoji primjer iz 1231. godine gdje zemaljska gospoda nisu dopuštala “nova ustrojstva i zakone” bez usuglasivanja “velikih i boljih u zemlji” (68). Stoga vladari sklapaju sporazume sa staležima i tako ih pokušavaju ograničiti u samoinicijativnom skupštinarstvu. U njemačkom primjeru dualizam kneza i staleža ostaje do duboko u 19. stoljeće i u promijenjenom obliku ustavne monarhije do u 20. stoljeće, knez se oslanjao na moćan činovnički aparat, policiju, vlastelu i rašireni mentalitet po kojem je njegova vlast bila samorazumljiva. Njemačke su države bile do 1918. (bez slobodnih carskih gradova) reprezentirane od monarha – knez je postavljao i opozivao vladu. Pojedine njemačke države (Baden, Bayern i Württemberg) imale su do u rano 19. stoljeće vrlo živu parlamentarnu prošlost. Landtage – zemaljske skupštine – bile su staleške, sastavljene od dvaju domova, te se mogu usporediti s britanskim modelom: u prvom su rođeni ili od monarha imenovani članovi viših staleža, a u drugom je vrijedilo pravilo izbora u okviru staleža. Broj zastupnika je bio određen Ustavom. Politika je bila u rukama kneza, njegovih ministarstava i činovnika, dok je parlament odlučivao o oporezivanju i donošenju zakona. Postojala je zabrana javnosti skupština, kao i cenzura za medije, ali i mogućnost izbacivanja parlamentaraca iz politike. Nakon revolucije 1848. uspostavlja se tzv. “profesorski parlament” koji je zasjedao u Paulkirche u Frankfurtu u kojem se pojavljuju novi oblici parlamentarnog rada – nastanak frakcija s predsjedavajućim i stvaranje stranačke discipline, a Ustavom je bilo utvrđeno demokratsko, opće, jednako i tajno glasovanje. Nakon toga slijedi Reichstag Sjevernonjemačkog saveza iz 1867. koji 1871. postaje parlamentom Njemačkog Carstva. Reichstag se sastojao od dvaju domova – doma država i doma naroda, no nije postojalo glasovanje o nepovjerenju: ministre imenuje car i nisu odgovorni parlamentu. Nakon Prvog svjetskog rata Weimarskim ustavom ojačana je uloga predsjednika koji je direktno biran od naroda i ima vrhovno zapovjedništvo nad vojskom. Nakon

toga slijedi razdoblje vladavine nacionalsocijalista od 1933. do 1945. Od 1949. kada je nastao Temeljni zakon za Saveznu Republiku Njemačku do današnjih dana traje razdoblje parlamentarne demokracije.

Treće poglavlje donosi povijesni i komparativni pregled izbora, izbornog prava i sustava na engleskom i njemačkom primjeru. Današnji izborni sustav Njemačke poznat kao “personalizirani” razmjerni sustav ojačan prohibitivnom klauzulom od 5 posto ima važnu ulogu u ograničavanju broja stranaka. Pošto posjeduje dva glasa, birač ima mogućnost odabira ne samo stranke, nego i favoriziranja koalicije. Osim 1953. i 1957. godine nije zabilježen slučaj apsolutne većine pojedine stranke, pa je stoga izgradnja koalicija temeljna značajka njemačkoga stranačkog sustava. Parlamentarci imaju obvezu više od polovine svog rada posvetiti svom izbornom okrugu, a s druge strane veže ih i rad u stranci odnosno frakciji, a usto se nalaze i u stalnom rascjepu između stranačke (frakcijske) discipline i individualne odgovornosti i slobodnog odlučivanja. Nakon iskustva iz vremena nacionalsocijalizma stranke i prema Ustavu imaju obvezu stvaranja demokratskih principa u unutrašnjoj strukturi, a posebna odgovornost stranaka proizlazi i iz većinske (apsolutna većina) podrške koju moraju ostvariti u Bundestagu pri odabiru kancelara. Temeljno obilježje stranačkog sustava je postojanje dviju velikih stranaka CDU/CSU i SPD i nekoliko manjih koje su često presudne u procesu izgradnje koalicija FDP, Zeleni i PDS.

Četvrto poglavlje donosi klasičnu podjelu funkcija parlamenta prema učenju Waltera Bagehota iz 1867. (*The English Constitution*); najvažnija je izborna funkcija koja se očituje u većini pri izboru premijera, zatim ekspresivna funkcija kojom se naglašava dužnost parlamentaraca u iznošenju aktualnih problema na koje ih upućuju birači. Treća funkcija je obrazovna, četvrta je informativna, peta je zakonodavna i šesta je zadaća vođenje proračuna. U ovom poglavlju autor govori o uzajamnosti u odnosima kancelara, vlade i frakcija, ali i suprotnostima između vlade i opozicije kao stalnoprисutnoj nerješivoj napetosti, kao što je i slučaj s napetošću u zastupnika između frakcijske discipline i slobodnog odlučivanja; iz

tih napetosti živi i djeluje parlament kao živi i rastući organizam. Autor upućuje kritiku parlamentu da je primarno postao radionicom, a ne “forumom politike”, kao i da se većina problema rješava iza zatvorenih vrata u stranačkim središnjicama, koalicijskim odborima i sastancima kod kancelara, što bi prema autorovom uvjerenju trebalo promijeniti preseljenjem aktualiziranja i rješavanja problema u parlamentu. Problem je i “personalizacija” političkog predstavljanja u medijima; pojavljivanje ili intervju moćnika u medijima politički je interesantiji nego prikaz rasprave u parlamentu, očito je da vlade svoju politiku radije predstavljaju na novinskim konferencijama, nego u parlamentu kroz raspravu zastupnika.

Organizacija Bundestaga, kao i najvažniji organizacijski problemi izloženi su u petom poglavlju. Na početku autor iznosi bitnu činjenicu o opterećenosti današnjih zastupnika u Njemačkoj, kojima je radno vrijeme približno 80 sati tjedno; od toga je oko 28 sati potrebno za pripremu i sudjelovanje u vijećanjima različitih gremija, gotovo 20 sati za razgovore i kontakte s tiskom, za brigu oko posjetilaca, telefoniranje i radne ručkove, oko 16 sati je potrebno za iščitavanje pošte i lektire, te razgovore sa suradnicima, tu je još i oko 15-tak sati potrebnih za putovanja, sudjelovanja na Kongresima i sličnom, a k tomu treba pridodati još i obvezu razgovora s biračima i sudjelovanje u stranačkim sastancima. Za parlament je bitan rad zastupnika u frakciji kao i u raznim odborima. Njemački parlament poznaje i funkciju najstarijeg predsjednika (*Ältestenrat*) od 1848., a protokolarno gledajući drugo mjesto u državi ima predsjednik Bundestaga koji, kao što piše u poslovniku, “zastupa Bundestag i upravlja njegovim radom, čuva čast i prava Bundestaga, unaprjeđuje njegov rad, vodi rasprave pravedno i nestranački i čuva red u kući”. Predsjednik njemačkog parlamenta se oslanja na Najstarije Vijeće (*Ältestenrat*) kao svoje savjetodavno tijelo. Između ostalog nije na odmet upozoriti na to da je autor na jedan esejistički i pomalo humorističan način iznio niz dogodovština iz rada parlamenta u ovom poglavlju, kao i cijeli niz pogrđnih riječi koje su znali jedni drugima uputiti zastupnici. No u cijeloj toj priči nije zaboravio napomenuti da je bit rada u parlamentu u odborima kojih je danas u Bundes-

tagu više od dvadeset, te da je bitno da svaki zastupnik sudjeluje u radu odbora, a ako postoji zastupnik koji nema funkciju u nekom od odbora, dodijelit će mu je predsjednik Bundestaga. Frakcije su svugdje prisutne u organizaciji i radu Bundestaga; to su udruženja najmanje 5 posto članova Bundestaga iste stranke ili stranaka koje se na osnovi istih političkih ciljeva međusobno ne natječu ni u jednoj pokrajini – iz tog pravila je i proizišla zajednička frakcija CDU-a i CSU-a u parlamentu. Stranke koje imaju manje od 5 članova mogu osnovati grupu, kao npr. PDS. Frakcije su zapravo centri moći u parlamentu, u njima se odvijaju procesi izgradnje volje i pozicije nasuprot većini i tu se priprema rad u odborima. Postoji nepisano pravilo frakcijske discipline, a u svakom odboru postoji tzv. pročelnik frakcije koji se brine o koordinaciji svojih članova, a osobito o tome da se ono što je dogovoreno u frakciji i provede u odboru. Autor je, između ostalog, objasnio i poseban način glasovanja u Bundestagu, tzv. *Hammelsprung*, kao i raspored sjedenja u samoj centralnoj sali.

U šestom poglavlju riječ je o radu Bundestaga, s naglaskom na zakonodavstvo. Iz Bundestaga proizlazi 20 do 39 posto prijedloga zakona, a ostatak otpada na Saveznu vladu. Autor je opisao cijeli proces dolaska prijedloga na dnevni red, od rada u vladajućim frakcijama koje tijesno surađuju s Vladom do stvaranja prioriteta u suradnji sa stručnjacima i odlučivanjem o prijedlozima zakona u odborima. Opisana je i uloga Saveznog vijeća u zakonodavstvu. Tu se daje i tjedni pregled zbivanja u parlamentu, rad na sjednicama i raspravama, značenje anketnih komisija i istražnog odbora, te djelatnosti parlamenta vezane uz međunarodnu suradnju.

Sedmo je poglavlje zamišljeno kao obrana parlamentarne demokracije u kojoj autor slavi demokraciju u Njemačkoj od 1945. očitovanu u narodnom predstavništvu i parlamentu kao dijelu političkog sistema. Zadaća parlamenta je dati glas “narodu” u politici i volji većine u narodu. Parlament je svojom većinom potpora vladi, ali je i reprezent “naroda” nasuprot vladi i njezinoj birokraciji, kao i Europskoj komisiji i njezinoj birokraciji. U parlamentu je zastupljena i prevladavajuća većina društva koje nema članstvo ili simpatiju prema nekoj stranci,

prema tome može se govoriti o prezentaciji “naroda” kao političke cjeline u parlamentu. Zadaće, teme, uloga koju parlament ima u građanstvu mijenjaju se mnogostrukim razbijanjem državnosti unutar institucija Europske unije. Stoga parlamentarna demokracija ne postaje manje potrebna, iako postaje sve naporanijom, te ostaje jedinstvenim zalogom očuvanja demokracije, poručuje autor u svojoj obrani parlamentarne demokracije.

Marijana Tomičić

Prikaz

European Political Science,
Vol. 1, No. 3, 2002.

U posljednjih su se nekoliko godina počeli javljati znanstveni časopisi koji u svojem nazivu sadržavaju pridjev “europski”. To je pokušaj stvaranja osnove za europsku političku znanost koja će se u nekom obliku morati pojaviti nakon nadolazećeg proširenja Europske unije. Sudeći po geslu časopisa “služiti politološkoj zajednici Europe”, *European Political Science (EPS)* svakako je dio tog trenda. Ipak, treba odmah reći da je *EPS* koji izdaje European Consortium for Political Research, ponajprije stručni časopis na tragu američkog časopisa *PS: Political Science & Politics*. Stoga časopis prati probleme struke u istraživačkom, nastavnom i statusnom smislu. Tekstovi su kratki, informativni i nerijetko ilustrirani. Od rubrika se izdvaja “The Profession” u kojoj se objavljuju tekstovi koji daju pregled poddisciplina i same političke znanosti. Često su vrlo zanimljivi prilozi i u rubrikama “Training and Teaching” i “Features”. U Hrvatskoj ne postoji nešto slično časopisu *EPS*. Neke, iako slabe, sličnosti pokazuje nedavno pokrenuti *Politološki vjesnik* koji je glasilo Hrvatskog politološkog društva.

Posljednji broj časopisa donosi tekst Thomasa Bahlea o promjenama u načinu sveučilišnog napredovanja mladih znanstvenika u Njemačkoj (Eyes and Ears Wide Shut). U stilu

čuvenog Weberovog teksta *Znanost kao poziv*, Bahle realistično upozorava da je za znanstvene novake sveučilišni život prilično težak i neizvjestan. Novi sveučilišni propisi u Njemačkoj odbacuju habilitaciju u korist tzv. mlade profesure za koju se kandidati mogu natjecati poslije doktorata. U ovom statusu mogu se realizirati dva trogodišnja ugovora tijekom kojih bi se trebala provoditi evaluacija kandidata. Već se tijekom drugog ugovora “mladi profesori” mogu natjecati za tzv. punu profesuru. Druga je novost to što novi propisi povećavaju razdoblje za privremeno zapošljavanje na sveučilištu od prijašnjih 5 na 12 godina. Poslije ovog razdoblja kandidati moraju ispuniti uvjete za “punu profesuru” ili moraju otići sa sveučilišta. Čini se da ovaj sustav odgovara našem sustavu znanstvenog novatstva. Premda Bahle kaže kako je “prerano da bi se nešto bitno moglo reći o stvarnim učincima novog sustava, ipak izgleda da su neke tendencije već uočljive” (9). Za njega su problemi u potencijalno velikom opterećenju znanstvenih novaka nastavom na dodiplomskom studiju, u njihovoj velikoj ovisnosti o profesorima koji vrše evaluaciju. Neovisnosti novaka prijeti i činjenica da je novi sustav ukinuo obveznu mobilnost što otvara mogućnost da “sveučilišta postanu još sličnija zatvorenim ‘dućanima’ koji proizvode i reproduciraju iste ideje, teme i metode” (10). Sveučilišni je život, kako bi Weber rekao i dalje “divlja igra slučajeva” za znanstvene aspirante. Bahleov tekst je uistinu pesimističan, ali ga vrijedi čitati budući da postoje paralele između sustava znanstvenog novatstva u Njemačkoj i Hrvatskoj.

Središnji je blok časopisa posvećen stanju političke znanosti. Gabriella Ilonszki uredila je blok nazvan “After and Before: The State of the Discipline in Central and Eastern Europe”. U kratkom je uvodniku napisala da poslije pada komunizma, “politička znanost u institucionalnom smislu nije postojala kao disciplina ili područje obrazovanja” u srednjoj i istočnoj Europi (24). Dodatna je karakteristika to da je, “za razliku od zapadne Europe, politička znanost u srednjoj i istočnoj Europi nastala jedinstvenim *big bangom*”. Rezultat ovakvog razvoja jest postojanje osnovnoga institucionalnog okvira, ali ipak “prevladava nedostatak institucionalne različitosti”. Politolozi se prete-

žno novače iz drugih znanstvenih područja. Kako je politička znanost morala pokriti različita područja, to je dovelo do “nedostatka zajedničkog temelja među istraživačima”. Ilonszki izlaz vidi u “novoj generaciji politologa – onih koji su upravo diplomirali na fakultetima u istočnoj i srednjoj Europi – koja jedina može uspostaviti našu profesiju kao ‘zajedničku gildu’”.

Na tekst Ilonszki nastavlja se Elemer Hankiss tekstem “Brilliant Ideas or Brilliant errors”. Bez mnogo iluzija piše o razvojnim razdobljima koje je prošla politička znanost tijekom 90-ih u istočnoj Europi. Hankiss konstatira da su društvene znanosti metodologijski napredovale, ali ipak mu se nameće pitanje o tome jesu li znanstvenici “izgubili nešto od (svoje) bivše otvorenosti i kreativnosti” (26). Poslije “razdoblja tranzitologije” koje je pokušalo odgovoriti na pitanja je li se radilo o revoluciji ili samo o promjeni režima, došlo je do “razdoblja novaštva”. U ovom su se razdoblju u “kolonijalnoj atmosferi” usvajala znanja iz američke političke znanosti tako da je “val kvantifikacije protutnjio predmetnim područjem” (27). Nakon ovoga, politička je znanost 1995. ušla u “razdoblje profesionalizacije”, koje je ipak bilo praćeno i pojavama ideoloških podjela među politolozima koji se pojačano angažiraju u politici. “Razdoblje konfuzije” počelo je 1998. jer je došlo do dekonstrukcije osnovnih pojmova političke znanosti. Ovo razdoblje završava 11. rujna 2001. kad se shvatilo da je liberalnoj i racionalističkoj iluziji došao kraj. Autor iz ovoga zaključuje da se politička znanost treba okrenuti kulturalnim analizama, istraživanjima socijalnih pokreta i ljudske prirode.

Tekstovi o istraživanju političkih partija i o *policy*-istraživanjima nisu ambiciozni. Oni isključivo donose informacije o istraživačkim trendovima i institucijama koje se bave ovim istraživanjima. Zanimljivo je to da se, prema Alini Mungiu Pippidi, *policy*-instituti uglavnom ne financiraju vladinim sredstvima, nego iz donacija i sredstava koja se prikupljaju od organizacija koje nisu izravno pod vladinim nadzorom. U onom što autorica naziva *policy*-znanošću prevladavaju doktrine monetarizma, ekonomije blagostanja, javnog izbora i neoinstitucionalizma, a u metodologijskom

smislu, logično, ekonomski i ekonometrijski pristupi.

Stanjem međunarodnih odnosa bave se Petr Drulák i Lucie Königová. Tekst istražuje stanje u Poljskoj, Češkoj, Rumunjskoj, Slovačkoj i Bugarskoj, a temelji se na pet tvrdnji: 1) istraživanje međunarodnih odnosa u srednjoj i istočnoj Europi financira i kontrolira isključivo država; 2) disciplina nema akademске standarde jer su članci u časopisima “uglavnom deskriptivni i utemeljeni na intuitivnim uvidima” (48); 3) dominiraju istraživanja odnosa između država srednje i istočne Europe i sigurnosne studije; 4) u istraživačkim zajednicama prevladava angloamerički intelektualni utjecaj; 5) disciplina je najrazvijenija u Poljskoj i Češkoj. Autori nisu zadovoljni stanjem discipline što pripisuju “nedostatku teorijske i metodološke sofisticiranosti” (53), nedostatku neovisnosti i svojevrsnom anglo-američkom intelektualnom kolonijalizmu.

Treba reći kako se tekstovi i reference u ovom tematskom bloku odnose isključivo na zemlje srednje i istočne Europe koje će se u ovom desetljeću priključiti Europskoj uniji. Stoga se hrvatska politička znanost uopće ne spominje. To doduše vrijedi i za slovensku političku znanost. Razlozi tome ipak nisu samo političke prirode nego se, ponajprije, trebaju tražiti u inertnosti naše politološke zajednice. Prema nalazima ovih tekstova, politička znanost u zemljama srednje i istočne Europe nije naprednija od hrvatske političke znanosti. Ipak, konačni bi sud trebalo donijeti nakon rasprava koje će uslijediti povodom izlaska *Hrvatske politologije 1962. – 2002.* i tzv. *Spomenice FPZ-a 1962. – 2002.*

Tonči Kursar